

Hanzehogeschool Groningen

bewerking van de rede van
Andries van den Berg
bij zijn installatie als lector
Ruimtelijke Transformaties
aan de Hanzehogeschool
Groningen, op 10 oktober
2007

Je weet niet wat je ziet
Je weet niet wat je ziet

Agenda voor de

Veenkoloniën

www.veenkolonien.nl

Van Turfvaart naar Toervaart

Herstel en ontwikkeling recreatieve
vaarverbindingen tussen Zuidlaardermeer,
Hoogezand, Bareveld en Veendam

Initiatief en financiering:

Gemeente Hoogezand - Sappemeer

Gemeente Aa en Hunze

Gemeente Veendam

Provincie Groningen

provincie Drenthe

Provincie Drenthe

Waterschap Hunze en Aa's

Mede financiering:

Stichting Recreatietoervaart
Nederland

Dit project wordt medegefinancierd door
de Europese Gemeenschap.

Europees Fonds voor Regionale

Ontwikkeling (EFRO) en

het Samenwerkingsverband Noord Nederland

EZ/KOMPAS

Je weet niet wat je ziet

16 MGGf N!Gf Mgf !G Z!Gf

Introductie: Je weet niet wat je ziet	5
Kijken naar Noord-Nederland	7
Maatschappelijke tendensen en ruimtelijke veranderingen	13
Aanpak lectoraat Ruimtelijke Transformaties	21

Hanzehogeschool Groningen

Academie voor Architectuur, Bouwkunde & Civiele Techniek

*Er ontstond
een geheel nieuwe
manier van kijken:
analytisch,
verbonden met
de wereldse geschiedenis*

Je weet niet wat je ziet

Waarnemen, kijken of zien is een vanzelfsprekende activiteit.

Een achteloze gebeurtenis.

Bij de beoordeling van ruimtelijke plannen grijpen mensen vaak terug op visuele ervaringen, waarvan het resultaat ergens in de grijze hersencellen is opgeslagen. Er ontstaan meningen op basis van een gevoel: lelijk! of mooi, maar niet in mijn achtertuin. Het zijn reacties op kant-en-klare voorstellen, waarin het beeld bepalend is.

Aan het einde van de middeleeuwen beklom de Italiaanse dichter Petrarca de Mont Ventoux. Hij overzag het landschap en zag dat er meer was dan de goddelijke beleving daarvan. Hij wordt wel de eerste Europese toerist genoemd. Het luidde het begin van de renaissance in. Techniek wordt vanaf dat moment een expliciet onderdeel van aanpassingen van het landschap.

Deze tijd vraagt opnieuw om een analytische houding. Sinds de teloorgang van de zuilenmaatschappij zijn waarden en normen geen standaards meer, maar moeten in een breed maatschappelijk debat worden geformuleerd. Dit geldt ook voor de ruimtelijke ordening, waar de transformaties van de afgelopen jaren niet tot de gewenste kwaliteit hebben geleid: verrommeling doet als begrip zijn intrede.

Goed kijken staat aan de basis van communicatie over ruimtelijke kwaliteit. Het bevordert toepassing van de passende vorm, het goede ontwerp op de juiste plek: dé competentie van architectuur, bouwkunde en civiele techniek.

*Een ontwerpend
onderzoek naar de
toekomst van Noord-
Nederland, waarin de
kwaliteit van het
landschap en de
ruimtelijke opgave is
uitvergroot en versterkt*

Kijken naar Noord-Nederland

Scheuren bij de Reest

Noord-Nederland is de vorige eeuw een stuk dichter bij de Randstad komen te liggen. De Afsluitdijk en de polders hebben van de Zuiderzee een zoom gemaakt in plaats van een binnenzee. Er is geen variatie meer in de maatvoering van Holland naar Fryslân. De spanning is eraf, het oversteken is voorspelbaar geworden. Einde reis.

De fysieke bereikbaarheid van Noord-Nederland is enorm toegenomen. De A6, de A7 en de A28 zijn nog niet opgenomen in de file top tien, maar stijgen met stip. Het Noorden is bijna een gewoon onderdeel van Nederland geworden.

Toch is het niet te laat om de positie van dit landsdeel eens ontspannen te behandelen vanuit een sterk besef van eigenwaarde. Om dit te vernieuwen gedachtegoed inhoudelijk te ondersteunen, scheuren we Noord-Nederland zachtjes los bij de Reest, het nauwelijks zichtbare grensriviertje tussen Drenthe en Overijssel.

Deze zienswijze biedt nieuwe kansen voor ruimtelijke ontwikkelingen.

Nationale landschappen

Noord-Nederland is vier nationale landschappen rijk: Middag-Humsterland, Drentsche Aa, de Noordelijke Wouden en Zuidwest-Fryslân. Het zijn karaktervolle gebieden met een herkenbaar landschappelijk patroon en bebouwing. Er zijn nog duidelijke relaties waarneembaar tussen de wordingsgeschiedenis en het ruimtelijk beeld. Het beleid is gericht op behoud en versterking van deze karakteristiek. Betekent dit dat de overige landschappen vogelvrij zijn? Of krijgen we dan te maken met de nieuwe 'probleemlandschappen'? Een belangrijke opgave van het lectoraat Ruimtelijke Transformaties is om bij elke ruimtelijke ingreep de bestaande waarde van de omgeving zwaar te laten meewegen bij het ontwikkelen van nieuwe plannen.

Het afgevoerde landschap

Groningen ligt op de overgang van twee landschappen: het gebied dat door de zee is gevormd en het Drents Plateau, bewerkt door vele eeuwen regenval en erosie door de wind. Het water heeft het oorspronkelijke landschap naar de zee afgevoerd en wat rest zijn de beekdalen en de ruggen. Prachtig. Maar hiervan is in Stad niet meer zoveel te merken. Bebouwing heeft het landschap overgenomen. De waterpeilen zijn gereguleerd. Alleen in de Poelestraat voel je het reliëf van de Hondsrug. Hardlopers kennen het 'vals plat' van de Herestraat. Er blijkt dus nog een landschap onder de stad te liggen. Bij de ontwikkeling van Meerstad aan de oostzijde van Groningen wordt dit landschap wel de belangrijkste drager van het stedenbouwkundig plan. Daarmee komen we weer in de buurt bij de betekenis van de nationale landschappen: het kunnen

waarnemen en ervaren van de oorzakelijke relatie tussen de ruimtelijke verschijningsvorm en landschapsvormende processen.

Deze integrale aanpak staat model voor de praktijk in Noord-Nederland: je voelt het landschap in al haar betekenissen onder je voeten.

Regio Assen – Groningen

Om ingewikkelde ruimtelijke en functionele samenhangen bespreekbaar te maken, is het praktisch er een modelmatige verbeelding van te maken. Zo kan de Regio Assen-Groningen, ruim tien jaar geleden in het leven geroepen om locaties voor woningbouw en bedrijventerreinen integraal af te wegen, als volgt worden getypeerd:

- Groningen is het hoofd, afgerond, met een scherp contrast tussen stad en ommeland;
- Het jasje is de schragende T-structuur van het gebied tussen Roden, Leek en Hoogezand-Sappemeer;
- De natte oksels worden gevormd door de dalen van de Hunze en het Eelderdiepje;
- In het zuiden ligt het Assenkruis: open in het landschap met een grote potentie om stedelijke ontwikkelingen op te vangen;
- De hersens in het hoofd geven ten slotte de ligging van het Zernikecomplex weer.

Maatschappelijke tendensen en ruimtelijke veranderingen

“Voorspellen is moeilijk, vooral als het om de toekomst gaat”, zei Wim Kan al. Toch tekenen zich een aantal ontwikkelingen af die een enorme invloed hebben op de inrichting van Noord-Nederland.

Van turf tot koolzaad

Het Noorden is al eeuwen de energieleverancier van ons land. Het begon met turfsteken, daarna de olie, vervolgens het aardgas en na of tijdens de oogst van windenergie groeit te behoefte aan biobrandstoffen. Maar de wereldvoedselmarkt verandert in rap tempo. Subsidies staan op de helling en de landbouw wordt weer een volwaardige speler bij de verdeling van de ruimte. Het Noorden heeft een traditie in het gereedmaken van landschappen voor grootschalige productie. Maar de maatschappelijke betrokkenheid op de kwaliteit van de bestaande landschappen is groot. Groter dan in de rest van Nederland. Daarmee staat het effect van deze nieuwe golf van schaalvergroting nog allerminst vast.

Naast grootschalige energieproductie biedt het Noorden veel ruimte om op lokale schaal te experimenteren met duurzame energiebronnen als geothermie of blue energy, energiewinning op het scheidevlak van zoet en zout water.

Klimaatvluchtelingen

Op energiegebied is het besef doorgedrongen om tot aanpassingen in de productie te komen. Bij de strijd met het water is dit nog onvoldoende het geval. Een eeuwenlange traditie in polderen en pompen heeft een diep geworteld gevoel van vertrouwen en veiligheid opgewekt.

Door de combinatie van bodemdaling, zeespiegelstijging en klimaatveranderingen staat het thema waterbeheer hoog op de agenda. Het Noorden biedt de ruimte om substantieel water te bergen, zelfs op nationale schaal. De IJssel en het IJsselmeer vormen in eerste instantie voldoende buffer, maar op de lange termijn zijn daar wellicht ook de lage gebieden in de provincies bij nodig.

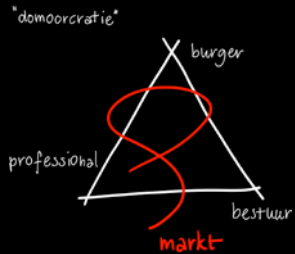
Op het gebied van zeewering zijn nieuwe strategieën nodig. Daar kan in het Noorden door de specifieke ligging van eilanden, dijken en landaanwinningen gemakkelijker worden geëxperimenteerd.

Het is niet ondenkbaar dat binnenkort de eerste woning wordt verkocht met de aanduiding 12m plus NAP. Dit zal tot verschuivingen in de waarde van onroerend goed kunnen leiden. Niet direct vanwege een concrete dreiging, maar doordat consumenten geleidelijk andere keuzes maken.

*De driehoeksverhouding
waarbinnen ruimtelijke
plannen tot stand komen,
vraagt om een nieuwe
benadering*

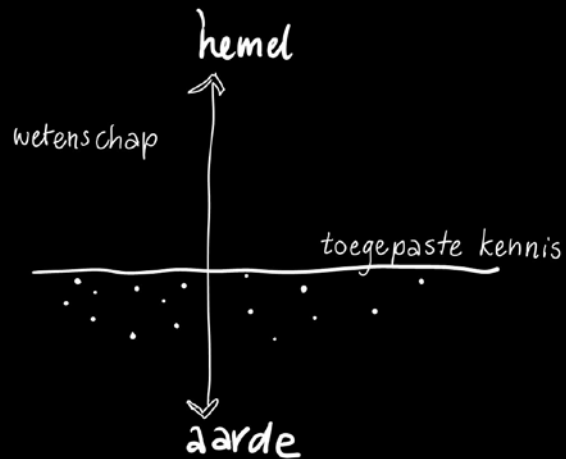
Tomaten en de markt

In de ontzuilde democratie is de burger mondig geworden. Hij laat het woord niet voeren door vertegenwoordigers van belangenorganisaties, maar doet dat zelf. Ik noem dat 'domocratie'. Dit begrip is goedmoedig bedoeld, maar geeft wel aan dat de meeste sprekers niet deskundig zijn. Gemeentebesturen worden niet meer vertrouwd en er staat altijd wel een doosje tomaten klaar. Bij de zoektocht naar maatschappelijk draagvlak worden professionals ingezet om het contact met de burger te herstellen.

Dit vraagt om een nieuwe benadering van processen rondom de ruimtelijke ordening. Ontwerpers zullen meer dan ooit worden aangesproken op hun communicatieve vaardigheden. En op hun gevoel voor politieke verhoudingen.

De 'markt' is in deze leemte in de bestuurscultuur gesprongen.

Zij weet met maatwerk alle klippen te omzeilen en project voor project tot stand te brengen. De consequentie daarvan is echter dat ruimtelijke ordening een optelsom van op zich zelf staande initiatieven wordt. Er is nog nauwelijks een maatschappelijk debat over de hoofdlijnen van de inrichting van ons land.

- 1 | **Context**
analyse gebied & programma
- 2 | **Concept**-ontwikkeling
& cruciaal detail
- 3 | **Ontwerp**
& verbeelding

Aanpak lectoraat Ruimtelijke Transformaties

Object en context

De tijd is voorbij dat ruimtelijke plannen achter het bureau tot stand komen. Het object van planvorming, of dat nu een sluis is of een woonbuurt, maakt deel uit van een complexe omgeving. Dat betekent dat ook in het ontwerpproces gelegenheid moet zijn om deze context een plek te geven. Dit omgevingsbewustzijn behoort een vast onderdeel te zijn van de communicatie over ruimtelijke plannen. Tot het ontwerponderzoek behoort een goede analyse van de vraagstelling, de opgave, of het programma. Soms is het nodig om deze analyse met de opdrachtgever terug te koppelen en tot herformulering van de opdracht over te gaan.

Het onderzoek speelt zich af op verschillende schaalniveaus. Van de totale noordelijke regio, of zelfs het gehele waddengebied, tot aan het niveau van een erf of een woning. Telkens moet worden beoordeeld welke schaal nog juist relevant is voor de gestelde opgave.

Voordat een ontwerp wordt uitgewerkt en technisch gedetailleerd, dient er ruimte te zijn voor discussie over het concept. Soms zijn meerdere concepten mogelijk. Het is van belang dat hierbij een gevoel voor de haalbaarheid en een verbinding met de praktijk ontstaat. Dit noem ik het cruciaal detail.

Ten slotte wordt het eindontwerp gemaakt en de verbeelding van het gewenste resultaat. Het is beter om dit zelf uit te schetsen, dan gebruik te maken van referentiebeelden.

bouwen
met water

duurzaam
bouwen

hergebruik &
reconstrueer

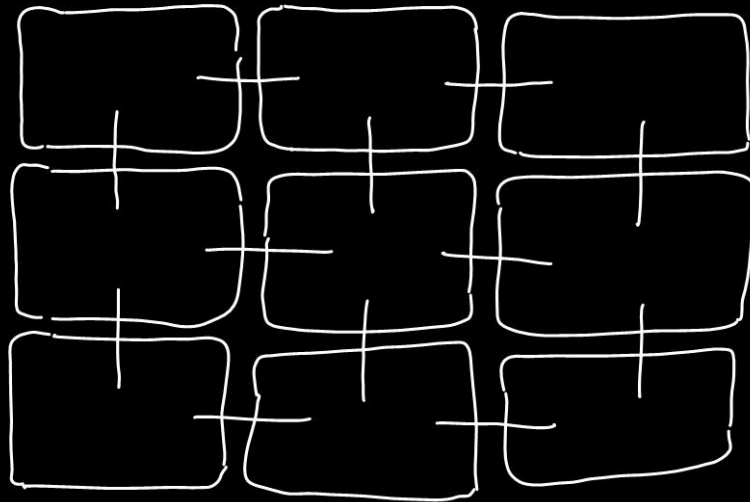
object

context

architectuur

bouwkunde

civiele
techniek

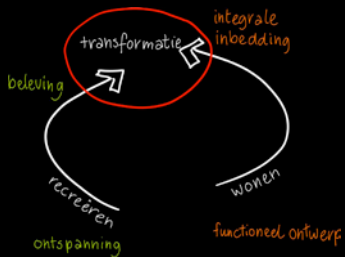
Onderwerp van onderzoek

Het onderzoek aan de Hanzehogeschool is praktijkgericht. Geen zuiver wetenschappelijk onderzoek dus. Ervaringen uit de praktijk worden verzameld en in verband gebracht met nieuwe concepten. Op deze wijze wordt zowel kennis opgebouwd over repertoire en de waarde van bestaande situaties. Tevens wordt geoefend met de vraag: What if...? Dit laatste is het ontwerponderzoek. Hiervoor is geen algemeen geldende methode beschikbaar. De drietrapsraket: context – concept – ontwerp biedt wel houvast.

Er zijn drie velden waarbinnen het onderzoek plaatsvindt: bouwen met water, duurzaam bouwen en hergebruik & reconstructie.

- Wateropvang en berging wordt nu vooral als een bedreiging ervaren, maar biedt ook kansen. Het kennis- en toepassingsgebied van bouwen op of nabij water is zo 'vers', dat hier een wereld te ontdekken valt.
- De transformatie van duurzaam bouwen vanuit een milieutechnische benadering naar levensloopbestendigheid en culturele duurzaamheid, biedt onderscheidend vermogen voor het Noorden. Mensen kunnen er niet alleen lang wonen, maar willen dat ook als het gebouwde van bouwkundige en architectonische kwaliteit is.
- 95% van de benodigde woningvoorraad is aanwezig. Het geschikt maken van bestaande gebouwen en ruimtelijke structuren voor nieuwe programma's, bijvoorbeeld de transformatie van agrarische bedrijfsgebouwen of dorpsbouw, vraagt om nieuwe concepten op de schaal van het erf en regio.

*Van gescheiden naar
gemengde functies:
vormen wonen en
recreëren straks weer
één geheel?*

De rand van Nederland

Meerstad en Blauwestad zijn schoolvoorbeelden van de integratie van stedenbouw en landschap. Het zijn exponenten van LILA, Living in Leisure-rich Areas, wonen in een 'ontspannen' omgeving. Daarnaast is er een trend waar te nemen bij de opzet van nieuwe recreatiecomplexen: Hof van Saksen en Esonstad. Hier zijn een complete Fries stadje en een Drents dorp nagebouwd. Met voorzieningen van de bovenste plank. Het betreft echter geen publiek domein. Anderzijds is het noorden van Fryslân en Groningen onderhevig aan krimp. Dit heeft grote gevolgen voor de leefbaarheid in deze gebieden. Het lectoraat wil binnen het kenniscentrum Gebiedsontwikkeling NoorderRuimte onderzoeken of, en in welke vorm, het mogelijk kan zijn deze twee trends met elkaar te verbinden en daarmee een bijdrage te leveren aan de verbetering van het werk- en leefklimaat.

Een tweede concreet onderwerp van onderzoek is de toekomst van het Lauwersmeergebied. Mensen komen en gaan, op weg naar Schier, of om een visje te eten in Lauwersoog. Hier worden de meeste garnalen van West Europa verhandeld. Toch is het economisch fundamenteel dun en kwetsbaar. Er is geen voor de hand liggend planologisch programma. Samen met direct betrokkenen uit het gebied zullen de ruimtelijke mogelijkheden worden verkend, zonder daarbij de specifieke kwaliteiten uit het oog te verliezen: ruimte onder en boven de horizon, natuur, overgang van zout en zoet, scheepvaart en visserij.

Perspectief

De inspanningen van het lectoraat Ruimtelijke Transformaties zijn gericht op het verbinden van de bachelor- en masteropleidingen Architectuur, Bouwkunde & Civiele techniek aan de Hanzehogeschool met alle andere betrokkenen in dit werkveld: aannemers, opdrachtgevers, waterschappen, woningcorporaties, gemeenten, provincies, noem maar op. Ontwerpers uit de beroepspraktijk zijn betrokken bij de begeleiding van hun toekomstige concurrenten. De resultaten van het onderwijs en onderzoek worden ingebracht in het krachtenveld van de keuzes voor de toekomst van Noord-Nederland. Voor allen die daar aan bijdragen: een wenkend perspectief en tekenend voor de ruimte die hier geboden wordt.

Bronnen

Bij de totstandkoming van deze bewerking van mijn rede zijn talloze bronnen geraadpleegd. Provinciale plannen, gemeentelijke toekomstvisies en rijksnota's, maar ook de vakbladen als de Blauwe Kamer en Stedebouw & Ruimtelijke Ordening. Daarnaast opinies en artikelen in dagbladen en Noorderbreedte. Steevast begin ik dagelijks met het economisch katern. Kortom, elke dag biedt weer nieuwe informatie met een structurerende werking voor ons vakgebied. Binnenkort zal het lectoraat daar eigen bronnen aan toevoegen.

Colofon

Fotografie:	
Andries van den Berg:	omslag
Henk Binnendijk:	
Woudbloem	12
Ellen Brugmans:	
Veenkoloniën	2
studenten	20
Jan Kranendonk:	
kassen	13
Erik Lam:	
Friesland	13
Milieufederatie Drenthe:	
Drentsche Aa	8
Bargerveen	18
Jaap Postma:	
Esonstad	24
Projectbureau Blauwestad:	24
Jos Stover:	
Warns	13
Heveskes	26
Willem-Pier Vellinga:	
Groningen	10
Punt van Reide	14
Roy Vrouwenvelder,	
Waddenvereniging:	
Harlingen	13
Delfzijl	16,17
Lauwersoog	28
Dollard	24
©Teun Hocks, zonder titel,	4
1990, 106 x 134 cm,	
olieverf op getinte zwart-witfoto	
ontwerp: studio ampersand	
Groningen, december 2007	

CV

Andries van den Berg studeerde landschapsarchitectuur in Wageningen. Hij begon zijn carrière bij de afdeling Stadsvernieuwing van de gemeente Rotterdam in 1981. Daar was de bedrijfscultuur sterk gericht op overleg met bewonersgroepen.

Na tien jaar werd hij hoofd Stedebouw & Landschap in de gemeente Ede. Zijn betrokkenheid bij plannen voor Noord-Nederland leidde tot de functie van landschapsarchitect bij Bügel Hajema Adviseurs in Leeuwarden.

De afgelopen zeven jaar gaf hij als directeur voor dat bureau vorm aan een nieuwe vestiging in Amersfoort.

Sinds januari 2007 is hij deeltijdlector Ruimtelijke Transformaties dat deel uitmaakt van het kenniscentrum Gebiedsontwikkeling Noorder-Ruimte.

Het lectoraat Ruimtelijke Transformaties is verbonden aan de Academie voor Architectuur, Bouwkunde & Civiele Techniek van de Hanzehogeschool Groningen en wordt mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van de stichting Academie van Bouwkunst Noord-Nederland.

meer historie, meer landschap, meer Bügel Hajema

Hanzehogeschool Groningen

Productie film:
Kees van Hemert,
filmproducent
Hanzehogeschool
Groningen

Je weet niet wat je ziet
je weet niet wat je ziet

zo gezegd

zo gedaan